

„Dokumentumpróza”

Várady Tibor: *Zoknik a csilláron, életek hajszálon.*
Forum-Magvető, Újvidék–Budapest, 2013

Várady Tibornak a *Zoknik a csilláron, életek hajszálon* című könyve a szerző felmenőinek irattárából előkerült, minden esetben dokumentumokkal, ügyvédi feljegyzésekkel, bírósági beadványokkal, ügyfelek írásos nyilatkozataival alátámasztott történeteket tartalmaz. Az irodalmi fikció és a dokumentum találkozik tehát az írásokban, és ebből a találkozásból olvasmányos, tartalmas elbeszélések születtek, ahol a hangsúly inkább az elbeszélésre esik és nem a pusztán dokumentálásra, ami annak köszönhető, hogy Várady Tibornak regényével és esszéivel bizonyíthatóan irodalmi kultúrája szólal meg a könyv lapjain. Várady Tibor, az akadémikus, egyetemi tanár, ezenkívül több jogelméleti és joggyakorlati tanulmány nemzetközileg számon tartott szerzője, akinek ifjúkorától kezdődően szépirodalmi ambíciói is vannak. Új könyvében találkozott a jog területén jártas és a szépirodalomban otthonosan mozgó szerző gondolkodása és írása, hiszen olyan történeteket mond el, amelyeknek valóság alapját iratok, periratok és fellebbezések, saját kezű felterjesztések és feljelentések bizonyítják, ezek az irattárakból előkerült történetek, másfelől azonban ezek a történetek lélettel telítettek, ami valójában azt jelenti, hogy semmiféle fikció nem teremthet olyan kirívó és abszurd helyzetet, amilyen helyzeteket az élet teremthet. Erről szó is esik a könyv egyik helyén. S ez értelmezi a könyv címét is, a kissé frivol „zoknik a csilláron” és az „életek hajszálon” kapcsolatot. Valaki az egyik szövegben a zokniját keresi, és azt a választ kapja, hogy a csilláron van; szemben az „életek hajszálon” drámát sejtető jelentésével jól tükrözi a könyvnek az iratok valóságát követő szándékát és a megírás drámáját, hiszen ezek a történetek valójában dokumentumok, egy hosszú történelmi szakasz dokumentumai, valahonnan az első világháborút megelőző évektől kezdődően, amikor Várady Imre, a nagyapa, megalapítja később jó hírű ügyvédi irodáját, amit majd az apa, Várady József visz tovább, és az ő „semmit sem eldobni” természetükből következően irattárként a

harmadik jogász, Várady Tibor örököl, hogy ebben az irattárban kutatva, régi és elszárgult papírlapok, az ügyfelek és az ügyvédek feljegyzéseiből, bírósági ítéletekből egy korszak három háborúval tetőzött története jöjjön elő, amely történet persze nem történelmi tankönyvekből ismert sokszor elnagyolt történet, hanem közvetlenül a történelem hatása elszenvedőinek története, akik éppen a történelmi fordulatok, a hatalomváltás, a megszállás, a látszólagos békekötés nem kevés drámát rejtő nyomására fordulnak ügyvédhez, hogy rendezzék családi életüket, birtokviszonyaikat, vagy éppenséggel életben és helyben maradhassanak. Sokan fordulnak ügyes-bajos dolgaikkal – amely dolgok kimenetelén életek függnék – ügyvédhez, és az ügyvéd, a jog tudója, segíti őket dolgaik elrendezésében, nem mindig sikerrel, bár ahogyan Várady Tibor könyvéből előjön, legtöbbször mégis sikerrel jár az ügyvédi képviselő, mert megmarad a birtok, sikerül a válóper, akár valóságos vagy akár álválóper, sikerül a holtta nyilvánítás az eltűnt, valahol a háború veszedelméből elő nem került férj esetében, és se szeri, se száma azoknak a pereknek, amelyek éppen a háborúkat követő évek változó joggyakorlatából következnek, s mindig arra mennek ki, hogy az ügyfél dolgai meg ügyei rendeződjenek, s ami igencsak fontos, hogy minden dokumentálva legyen, mégpedig eredeti dokumentumok, kézzel vagy géppel írott iratok, nemegyszer hosszabb vagy rövidebb jelentkezések, névjegy hátlapjára írott segélykérő üzenet formájában, s mindez valahogy rendezve is; erre szolgálnak az iktatószámok, vagyis az utólagos olvasónak, aki ezeket az iratokat forgatja, valamilyen módon utasítást is tartalmaznak a dokumentumok arra nézve, hogy miként kell vagy lehet kezelni azokat. Iktatószámmal ellátott és nagyrészt rendbe állított dokumentumok teszik teljessé az egyes történeteket, mert mindezek nemcsak az ügy kezdetét, nemcsak az ügy menetét, hanem eredményét, a végzést is tartalmazzák, ami azt jelenti, hogy maga a dokumentumok elrendezése nyújthatott segítséget Várady Tibornak, amikor hozzányúlva a több ezerre duzzadt ügyirathalmazhoz történeteket, életrajzokat, kockán forgó életeleket elevenített fel, s ezáltal egy hosszú korszakot rekonstruált, így aztán a *Zoknik a csilláron, életek hajszálon* kordokumentumként is olvasható, viselkedésmódokat és magatartásokat, műveltséget és műveletlenséget, mindennapokat és közérzeteket, életeleket és halálokat dokumentáló szövegeként, amely szöveg egyszerre tekinthető azonfelül, hogy kordokumentum, művelődéstörténetnek, várostörténetnek, ezzel együtt egy földrajzi egység életmódja és életértelmezése leírásának, mert ezekben a szövegekben együtt van műveltség és műveletlenség, együtt van történelem és földrajz, együtt van jogelmélet és joggyakorlat. Mindehhez még valami többlet is járul, a pontos fogalmazás, az élethelyzetek leírásának plasztikussága, a kiegyensúlyozott szóhasználat, a világos mondatszerkesztés, az egyensúly a

felidézett történet és a felidézés módja között, ami mindegyeszerűen stílusnak mondható. Ebben mutatkozik meg a jogtudós Várady Tibor jártassága a szépirodalomban, az irodalmi nyelvhasználatban és a formálás műveleiben. Az ügyes-bajos dolgok és életek dokumentumai persze szétszórtan léteznek, még akkor is, ha a jókezü ügyvéd, a nagypapa és az apa, rendbe is rakta azokat, formát azonban nem adtak, nem is ez volt a szándékuk a dokumentumok megőrzésével, hanem csak a kései utód formaérzéke írta át az egymás mellé állított dokumentumokat elbeszélésformává, ezért mondhatja egyik önmegnevező mondatában Várady Tibor a könyv anyagát dokumentumprózának. Más szóval, itt minden dokumentálva van, minden mondatnak az életben és a joggyakorlatban fedezéke van, mégis ennek ellenére vagy ezzel együtt nyitottak ezek a történetek a fikció felé, hiszen fikcióként, vagyis szépprózáként is olvashatók, s nyilván sokan lesznek, akik így is olvassák. Magam is ezek közé tartozom, mert érdekelték ugyan a dokumentumok, azok is, amelyeket a könyv külön reprodukál és közöl, azok is, amelyeket interpretál, ám ezenfelül számomra elbeszélések, a szó igazi értelmében prózák ezek az írások, jó formaérzéssel rendelkező szerző munkái, aki nem félt hozzányúlni a családi hagyaték egyik, nyilván rendkívül gazdag részéhez, az ügyvédi iroda tartalmaihoz.

Említettem, azonkívül, hogy ügyvédi iratok formába öntése Várady Tibor könyve, egyben városkép is. Jól látható ebben a könyvben Becskerek, az, hogy története során különféle neveket viselt, hogy végül vagy állandóan a becskerekiek számára Becskerek legyen, így szólítják egymás között, de így szólítják írásos megnyilatkozásaik során is. A névváltoztatásokkal együtt a városkép is változik, alakul az elmúlt évtizedek során, valójában egy egész hosszú évszázad során, a tizenkilencedik század végétől kezdődően a huszonegyedik elejéig. Hosszú évszázad ez, három nagy háborúval, s mindennel, ami ezekből a háborúkból következett, mert a névváltozással együtt a lakosság is változik, főként persze a lakosság nemzeti összetétele, hiszen egykor magyarok, németek, szerbek, zsidók lakták a várost, ismerték egymást és ismerték, beszéltek is egymás nyelvét, közös társaságok alakultak ki, rendre eljártak egymás ünnepnapjain felköszönteni a háziakat, a nagypapa korábban kiadott naplója, amelyből Várady Tibor többször idéz egy-egy bekezdést vagy mondatot, feljegyzi mindazoknak a nevét, akik felköszöntötték őt név- vagy születésnapján, esetleg levélben, netán táviratban köszöntötték. A városlakók, megőrizve a maguk világát, ráhangolódtak magára a városra, amit aztán a történelem fordulatai sorra kikezdték, így maradt a város zsidók nélkül, aztán németek nélkül, s mostanában a magyarok is fogyatkozóban vannak, hogy ezáltal a városkép is megváltozzon, hiszen megváltozott a mindennapi használatban levő nyelvek aránya, megváltoztak sorra az utcanevek, szobrokat döntöttek le,

majd szobrokat állítottak fel, megváltoztak a szállodanevek is, eltűntek az éttermek és kocsmák, lassan lekoptak a városról a műveltség sajátos és többnemzetiségi jegyei, új város keletkezett tehát, s ennek a keletkezésnek szakaszait mutatja a nevezetes Várady ügyvédi irodában megőrzött dokumentumokból építkező prózája a kései utódnak. Megrázó az a néhány mondat, amelyben a Bega sorsáról beszél Várady Tibor, s megrázó az a kép, amelyet a már kiszáradt vagy elpocsolyásodott folyó felett átívelő szerepét veszített hídról tesz említést. Jelképesnek is mondható kép ez, a változásokról beszél, a változások irányát mutatja, azt, hogy a régi városkép helyére egy másik városkép lépett, s ebben a városképben már nem igazán van helye a múltnak, a múlt tapasztalatainak, de az értékeinek se.

Várady Tibor könyvével emléket állított a régi Becskereknek, de emléket állított nagyapjának és apjának is, mert az egész könyvet az emlékezés felhangja hatja át, az emlékezés, amely megőrizni igyekszik a múltat, vagy legalábbis átmenteni a múlt egy-egy részletét és darabját a jelenbe, amely viszont nem mindig, vagy éppenséggel nagyon ritkán mutat fogadókésziséget a múlt felé. Emlékmű tehát a *Zoknik a csilláron, életek hajszálon* címet viselő könyve Várady Tibornak, hiszen nemcsak a városnak állít emléket, s nemcsak a szerző felmenőinek, hanem mindazoknak, akik ügyes-bajos dolgaikkal az ügyvédi irodához fordultak, mert úgy hozta az életük sora, hogy másként már nem is igen tudtak felelni az élet által feltett kérdésekre. S mindezzel együtt családtörténet is Várady Tibor könyve, jól látható benne a nagyapa és az apa alakja, főként a nagyapáé, akinek naplója sok mindenben volt segítségére a könyv szerzőjének. Ugyanakkor önéletrajz is a könyv, hiszen szó esik benne a szerző gyerekkoráról, iskoláiról és egyetemi éveiről, de a későbbi történésekről is, mindarról, ami befolyásolta Várady Tibor életét, s ami rövidebbé tette az utat múlt és jelen között.

